

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γεώργιος
Πολυχρονόπουλος Σταυρούλα
Μπασιτάς Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

**Διερεύνηση των επιθυμιών, των γνώσεων και των
απόψεων νέων με νοητική αναπηρία ως προς την
επαγγελματική τους αποκατάσταση**

Σταυρούλα Πολυχρονόπουλου, Παναγιώτα Μπογέα

doi: [10.12681/edusc.189](https://doi.org/10.12681/edusc.189)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πολυχρονόπουλου Σ., & Μπογέα Π. (2016). Διερεύνηση των επιθυμιών, των γνώσεων και των απόψεων νέων με νοητική αναπηρία ως προς την επαγγελματική τους αποκατάσταση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 914–924. <https://doi.org/10.12681/edusc.189>

Διερεύνηση των επιθυμιών, των γνώσεων και των απόψεων νέων με νοητική αναπηρία ως προς την επαγγελματική τους αποκατάσταση

Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα
Καθηγήτρια ΠΤΔΕ-ΕΚΠΑ
stavroula_poly@yahoo.com

Μπογέα Παναγιώτα
Φιλολόγος, Μ.Α. Ειδική αγωγή
yiota.bogea@gmail.com

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία διερευνώνται οι επιθυμίες, οι γνώσεις και οι απόψεις νοητικά ανάπηρων εφήβων που φοιτούν σε Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης ως προς την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Μέσα από τις απαντήσεις των μαθητών επιδιώκεται ο εντοπισμό των δυναμικών που αναπτύσσονται μεταξύ οικογένειας-ενδιαφερόντων-εκπαίδευσης και επιλογής επαγγέλματος, των επιδιώξεων και των φιλοδοξιών των ίδιων των εφήβων, της εικόνας που έχουν για τον εαυτό τους και του επιπέδου των επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων που έχουν αναπτύξει. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από νέους με μέτρια και ελαφρά νοητική αναπηρία, ηλικίας 14-22 ετών. Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της δομημένης συνέντευξης. Χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο που αποτελείται συνολικά από 36 ερωτήσεις, κλειστού και ανοιχτού τύπου. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι στη διαμόρφωση των επαγγελματικών επιθυμιών των νέων κυριαρχεί η συμβολή του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος, ότι οι έφηβοι με Ν.Α. εκδηλώνουν έντονη επιθυμία για επαγγελματική αποκατάσταση και αυτονομία και ότι υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών που δεν επιθυμεί να ασκήσει ως επάγγελμα αυτό στο οποίο εκπαιδεύεται. Όσον αφορά το επίπεδο των επαγγελματικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων καθημερινής ζωής και αυτόνομης διαβίωσης των συμμετεχόντων παρατηρούμε ότι ένα σημαντικό ποσοστό του δείγματος έχει αποκτήσει ένα ικανοποιητικό επίπεδο γνώσεων και προσόντων.

Λέξεις-Κλειδιά: Νοητική αναπηρία, μετάβαση, προ-επαγγελματική κατάρτιση, επαγγελματική κατάρτιση, επαγγελματική αποκατάσταση.

Abstract

The current paper examines the desires, knowledge and views of intellectual disabled teenagers regarding vocational rehabilitation. Through the students' replies we seek to trace the dynamics created between family-interests-education and the choice of profession, the goals and ambitions of the teenagers' themselves, the image they have of themselves and the level of their developed professional and social skills. The research sample involves of youngsters with medium or mild mental impairment/disability in the 14-22 age group. The method of structured interview was used for the data collection. The questionnaire used was comprised of a total of 36 questions, closed-ended and open type. The research results showed the prevailing influence of family and educational environment in forming the adolescents' professional choices, the strong will of teens' for vocational rehabilitation and autonomy as well as the existence of a noteworthy percentage of students who do not wish to practice the profession (on which) they are studying for. Regarding the level

of professional and everyday living skills of the participants in this research, we notice a substantial percentage of the sample having developed a satisfactory level of knowledge and skills, as well as satisfactory skills of independent living.

Keywords: Intellectual disability, transition, prevocational guidance, vocational guidance, vocational rehabilitation

Εισαγωγή

Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες για αυτονομία και επαγγελματική ένταξη έχει κατοχυρωθεί νομοθετικά σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η εργασία δε συνιστά μόνο μία βιοποριστική ανάγκη αλλά συμβάλλει και στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου. Καταλαμβάνει κεντρική θέση στη ζωή του σύγχρονου πολίτη εφόσον καθίσταται δείκτης κοινωνικής θέσης και αξίας και ειδικά για τα άτομα με νοητική αναπηρία αποτελεί μέσο βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους, κοινωνικοποίησης, κοινωνικής ενσωμάτωσης και ενδυνάμωσης της αυτοεκτίμησής τους.

Η πρόσβαση των ατόμων με νοητική αναπηρία στην αγορά εργασίας είναι περιορισμένη. Τα στοιχεία δείχνουν ότι ένας μικρός μόνο αριθμός απασχολείται είτε στην ελεύθερη αγορά εργασίας, είτε σε προστατευμένα εργαστήρια. Ο κανόνας είναι τα άτομα αυτά να εξαρτώνται από τρίτους, να ζουν κυρίως σε κατάσταση φτώχειας και να απομονώνονται κοινωνικά.

Ένα βασικό συστατικό για την επιτυχημένη μετάβαση από τη σχολική ζωή στην ενήλικη ζωή αποτελεί η προ-επαγγελματική και επαγγελματική κατάρτιση. Τα άτομα με νοητική αναπηρία χρειάζονται ιδιαίτερη ενίσχυση στην εκμάθηση τεχνικών επαγγελματικών δεξιοτήτων, κοινωνικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων καθημερινής ζωής.

Όπως όλοι οι άνθρωποι, έτσι και τα άτομα με νοητική αναπηρία, έχουν ανάγκη από ένα επάγγελμα που σχετίζεται με τις προτιμήσεις τους και τα ενδιαφέροντά τους. Στην πλειοψηφία τους οι νέοι με νοητική αναπηρία, έχοντας μάθει σε ένα τρόπο ζωής που οι αποφάσεις παίρνονται από τρίτους, διαμορφώνουν χαμηλές επιδιώξεις για το μέλλον τους, ενώ χαρακτηρίζονται από χαμηλή αυτοπεποίθηση (Κακούρος & Μανιαδάκη, 2002). Η ανάγκη για ενδυνάμωση της αυτοεικόνας τους, μέσω του σεβασμού των επιλογών τους και των επιθυμιών τους, είναι έκδηλη. Ο υψηλός αυτοπροσδιορισμός και η εμπλοκή σε καταστάσεις επιλογής είναι θετικοί δείκτες επαγγελματικής αποκατάστασης.

Έρευνες έχουν δείξει ότι άτομα με νοητική αναπηρία που αυτοπροσδιορίζονται θετικά είναι πιο πιθανό να αναζητήσουν αυτόνομη διαβίωση και να βρουν δουλειά (Καρτασιδου, 2009; Field, Sarver, & Shaw, 2003; Wehmeyer & Palmer, 2003, Wehmeyer & Schwartz, 1997, όπως αναφέρεται στο Wehmeyer, Parent, Lattimore, Obremski, Poston & Rousso, 2009).

Διατύπωση του προβλήματος

Σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ ένα άτομο παραγωγικής ηλικίας (16-64 ετών) που ανήκει στο γενικό πληθυσμό έχει πιθανότητα 66% να βρει δουλειά ή να δημιουργήσει δική του επιχείρηση, για ένα άτομο με μία ελαφρά αναπηρία η πιθανότητα μειώνεται στο 47% και για ένα άτομο με βαριά αναπηρία στο 25%.

Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μόνο το 30,5% του συνόλου των αναπήρων απασχολούνται, το 57% των οποίων κατατάσσονται στο χαμηλόμισθο προσωπικό (Βαρδακαστάνης, Γούναρη, Λογαράς, Μπαρμπαλιά, Παναγός, Σκορδίλης, κ.α, 2008).

Σε εθνικό επίπεδο, το 2001, η Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος εξέδωσε στοιχεία που θέλουν το 84% του εργατικού δυναμικού των ατόμων με αναπηρία να βρίσκεται εκτός αγοράς εργασίας.

Τα παραπάνω ποσοστά αποδεικνύουν ότι οι ανάπηροι είναι μία πληθυσμιακή ομάδα εκτεθειμένη στον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο αποκλεισμός των ατόμων με αναπηρία από την αγορά εργασίας είναι απόρροια τόσο της προκατάληψης της κοινωνίας όσο και της έλλειψης σωστού σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης.

Σύμφωνα με τους Παπάνης και Τσάπαλα (2009), τα υψηλά ποσοστά ανεργίας των ατόμων με αναπηρία οφείλονται στη μειωμένη δυνατότητα πρόσβασης των παιδιών στην εκπαίδευση και κατάρτιση, στην έλλειψη επαγγελματικών προσόντων, στην απουσία παροχής επαγγελματικού προσανατολισμού και συμβούλων εργασίας, στην αποσύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, στην ελλιπή στήριξη των παιδιών για τη μετάβαση από το σχολείο στην εργασία και στις αρνητικές στάσεις των εργοδοτών.

Η επιτυχία της επαγγελματικής αποκατάστασης του ατόμου με αναπηρία εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως το είδος και το βαθμό της αναπηρίας (McLean, 2003), τα κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου (όπως τα κίνητρα, οι προσδοκίες, οι εμπειρίες) (Holwerda, van de Klink, de Boer, Groothoff, & Brouwer, 2013), το φύλο, την κοινωνική και πολιτισμική του προέλευση, το επίπεδο της εκπαίδευσης, τις επαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες, την εμπειρία (Landmark, Ju & Zhang, 2010), τη συμμετοχή του οικογενειακού περιβάλλοντος (Foley, Dyke, Girdler, Bourke, & Leonard, 2012; Kirsh, Stergiou-Kita, Gewurtz, Dawson, Krupa, Lysaght, κ.α., 2009). Ταυτόχρονα έχει επισημανθεί η ανάγκη για εκπαίδευση των εφήβων σε τρόπους εύρεσης εργασίας και διαχείρισης των χρημάτων τους (Cooney & Hay, 2005), καθώς και σε τρόπους αυτόνομης μετακίνησης και αυτοεξυπηρέτησης (Carter, Austin, & Trainor, 2012) ως θετικούς παράγοντες εύρεσης εργασίας.

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τις απόψεις των ατόμων με νοητική αναπηρία, όσον αφορά την επαγγελματική τους αποκατάσταση, φανερώνει την περιορισμένη ενασχόληση της έρευνας με το συγκεκριμένο θέμα. Η πλειοψηφία των ερευνών εξετάζει είτε τις στάσεις και τις απόψεις της οικογένειας, των ειδικών ή των εργοδοτών ως προς την τοποθέτηση των παιδιών στην αγορά εργασίας, είτε εστιάζει στη συλλογή στοιχείων που αφορούν αποφοίτους με νοητική αναπηρία και τη μετέπειτα εξέλιξη τους σχετικά με την εργασία. Πολλές φορές, δεν υπολογίζονται οι επιθυμίες του αφού αν βρει δουλειά θεωρείται έτσι κι αλλιώς τυχερό (Ζώνιου-Σιδέρη, 2009).

Η δυνατότητα επιλογής σχετίζεται άμεσα με την ποιότητα ζωής, τον αυτοπροσδιορισμό και την ενσωμάτωση του ατόμου στον εργασιακό χώρο (Brown & Brown, 2009). Σε ερευνά τους οι Nota, Ginevra & Carrieri (2010), υπογραμμίζουν τη σημασία που έχουν τα προσωπικά ενδιαφέροντα του ατόμου και η αυτοαντίληψη του σε θέματα επαγγελματικής αποκατάστασης. Τα άτομα με νοητική αναπηρία παρουσιάζουν ευρύ φάσμα επαγγελματικών ενδιαφερόντων, γεγονός που πρέπει να λάβουν σοβαρά οι υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Η έννοια της Μετάβασης

Για τα άτομα με αναπηρία η μετάβαση από μία κατάσταση σε άλλη προϋποθέτει επαρκείς γνωστικές και επαγγελματικές δεξιότητες, σωστό σχεδιασμό και πολιτική βούληση. Ειδικά για τα άτομα με νοητική αναπηρία, η μετάβαση σε μία νέα δομή είναι ιδιαίτερα στρεσογόνα και δύσκολη, διότι απαιτεί αλλαγή στις σχέσεις, τις επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές και την αυτοεικόνα. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα με αναπηρία, κατά τη μετάβαση από το σχολείο στην ενήλικη ζωή, συναντούν πολλές δυσκολίες με αποτέλεσμα να απογοητεύονται και να εγκαταλείπουν την προσπάθεια για ουσιαστική επαγγελματική αποκατάσταση (Nosek, Hughes, Swedlund, Taylor & Swank., 2003). Η εξέλιξη της αναπηρίας σε μειονεξία εξαρτάται και από τη στάση του ίδιου του ανάπηρου ατόμου και από το βαθμό που το ίδιο την αντιλαμβάνεται ως μειονεξία (Πολυχρονοπούλου, 2012).

Σύμφωνα με την Πολυχρονοπούλου (2003), η διαδικασία μετάβασης από τη σχολική ζωή στην παραγωγική διαδικασία υλοποιείται σε τρία στάδια:

1. Στη βασικά εκπαίδευση και στην εκπαίδευση σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού (13-15ετών)
2. Την επαγγελματική εκπαίδευση και την πρακτική άσκηση σε χώρους εργασίας, καθώς και την εκπαίδευση σε θέματα κοινωνικών δεξιοτήτων και αυτόνομης διαβίωσης.
3. Την ανεξαρτητοποίηση του ατόμου με αναπηρία, μέσω της απόκτησης και διατήρησης επαγγέλματος.

Έρευνα των Williams-Diehm, Wehmeyer, Palmer, Soukup, & Garner (2008), έδειξε ότι η συμμετοχή των νέων στο σχεδιασμό της μετάβασης τους από το σχολείο στην ενήλικη ζωή επηρεάζει θετικά τον τρόπο που αυτοπροσδιορίζονται, γεγονός που οδηγεί σε καλύτερα αποτελέσματα στην μετέπειτα επαγγελματική αποκατάσταση τους.

Προ-επαγγελματική εκπαίδευση

Η προ-επαγγελματική εκπαίδευση αφορά την κατάκτηση από το παιδί γενικών γνώσεων και δεξιοτήτων, όπως λειτουργικών ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, δεξιοτήτων καθημερινής ζωής, κοινωνικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων επαγγελματικής προετοιμασίας.

Ως λειτουργικές ακαδημαϊκές δεξιότητες θεωρούνται οι δεξιότητες που βοηθούν το μαθητή με νοητική καθυστέρηση στην εργασία και στη ζωή του, όπως η γραφή, η ανάγνωση και η αριθμητική. Οι δεξιότητες καθημερινής ζωής, σύμφωνα με τον Brolin (1997, όπως αναφέρεται στο Καββαδά, 2012), αφορούν την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα χρήματα του, να διατηρεί το χώρο του καθαρό, να φροντίζει την προσωπική του υγιεινή και την υγεία του, να ζει αυτόνομα, να μπορεί να μετακινηθεί, να διαχειρίζεται τον ελεύθερο του χρόνο κ.α.

Ως κοινωνικές δεξιότητες νοούνται η επίτευξη μιας κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς, η κατανόηση, η αποδοχή και ο σεβασμού του εαυτού και των άλλων, η ικανότητα ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και επίτευξης της αυτοπεποίθησης, η επίτευξη της ανεξαρτησίας, καθώς και η ικανότητα επίλυσης προβλημάτων.

Τέλος, οι προ-επαγγελματικές δεξιότητες, ειδικά για τα παιδιά με νοητική αναπηρία, πρέπει να διδάσκονται από νωρίς, διότι τα παιδιά αυτά τείνουν να παγιώνουν συμπεριφορές και στάσεις που είναι δύσκολο να αλλάξουν μεγαλώνοντας. Η γνωριμία με διάφορα επαγγέλματα βοηθά τους μαθητές να κατανοήσουν καλύτερα

τον χώρο της εργασίας και τους κανόνες που τον διέπουν. Συγχρόνως, μέσω της επαφής με διάφορα επαγγέλματα, τους δίνεται η ευκαιρία να επιλέξουν σταδιοδρομία. Είναι σημαντικό το παιδί να διαμορφώσει στάση απέναντι στην εργασία πριν ενταχθεί σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση των ατόμων με αναπηρία

Η κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία είναι συνισταμένη πολλών παραγόντων. Ένας από τους βασικότερους είναι η άμεση οικονομική ένταξη τους, η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς πλήρη επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (Δελλασούδα, 1992).

Με τον όρο επαγγελματική κατάρτιση νοείται η συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια προετοιμασίας του ατόμου στον τομέα της θεωρητικής επαγγελματικής γνώσης, ανάπτυξης δεξιοτήτων, ενημέρωσης του εργαζομένου όσον αφορά τη δεοντολογία του επαγγέλματος που τον ενδιαφέρει και εξοικείωσης του ατόμου στις συνθήκες του χώρου εργασίας (Ζερβός, 2004).

Η αξία της επαγγελματικής κατάρτισης είναι σημαντική για την εξέλιξη των ανάπηρων ατόμων, διότι χωρίς αυτή το άτομο κινδυνεύει να συναντήσει ανυπέρβλητες δυσκολίες στην προσπάθεια να αποκτήσει κατάρτιση ή επιμόρφωση και να μείνει εφ'όρου ζωής άνεργο (Πολυχρονοπούλου, 1991).

Το 2003, οι Baer, Flexer, Beck, Amstutz, Hoffman, Brothers, κ.α., βρήκαν ότι η επαγγελματική εκπαίδευση διπλασιάζει τις πιθανότητες για μετέπειτα εργασία, ενώ τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνει και η έρευνα του Harvey (2002) που βρήκε ότι η επαγγελματική εκπαίδευση είχε ως αποτέλεσμα υψηλότερα ποσοστά επαγγελματικής αποκατάστασης, υψηλότερους μισθούς και μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη μεριά των μαθητών.

Μεθοδολογία

Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στη διερεύνηση των επιθυμιών, των απόψεων και των γνώσεων εφήβων με νοητική αναπηρία γύρω από θέματα επαγγελματικής αποκατάστασης και αυτόνομης διαβίωσης. Ειδικότερα η έρευνα στοχεύει στο να, εντοπίσει τους παράγοντες που επηρεάζουν τις επαγγελματικές επιθυμίες των παιδιών, τις επιθυμίες τους σχετικά με το επαγγελματικό και προσωπικό τους μέλλον και τις γνώσεις τους πάνω σε θέματα επαγγελμάτων, εύρεσης εργασίας και αυτόνομης διαβίωσης.

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν συνολικά 53 έφηβοι, ηλικίας 14-22 ετών, που φοιτούν σε ΕΕΕΕΚ του νομού Αττικής. Στο δείγμα περιλαμβάνονται μόνο παιδιά με ελαφρά και μέτρια νοητική αναπηρία.

Μέσα και διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της δομημένης συνέντευξης, στο πλαίσιο του σχολικού χώρου και κατά τη διάρκεια της ώρας λειτουργίας των δομών. Με τον όρο δομημένη συνέντευξη αναφερόμαστε στη συνέντευξη όπου ζητείται από τον ερωτώμενο να απαντήσει σε μια σειρά ερωτήσεων που ο αριθμός, η σειρά και το περιεχόμενο είναι προκαθορισμένα από το έντυπο της συνέντευξης.

Αποτελέσματα - Συμπεράσματα

Ξεκινώντας από τους παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση των επαγγελματικών επιθυμιών των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα, παρατηρούμε ότι η συμβολή του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος κυριαρχεί στη διαμόρφωση τους. Το 43,4% του δείγματος αναγνωρίζει ως επαγγέλματα μόνο ότι έχει δει στο σχολικό ή οικογενειακό περιβάλλον, ενώ πάνω από το μισό δείγμα εκδήλωσε ενδιαφέρον για επάγγελμα στο οποίο εκπαιδεύεται στα πλαίσια του σχολείου ή έχει προηγούμενη εμπειρία. Στην πλειοψηφία τους όσοι έχουν επαγγελματική εμπειρία δήλωσαν ότι εργάζονται μαζί με κάποιο μέλος της οικογένειας.

Όταν ζητήθηκε από τους νέους να αναφέρουν από που είχαν μάθει πρώτη φορά για το επάγγελμα που δήλωσαν προτίμηση, το 30,2% υπέδειξε την οικογένεια και το 30,2% το σχολείο. Το σχολείο και η οικογένεια αποτελούν τα βασικά πλαίσια ένταξης των ατόμων με νοητική αναπηρία και είναι αναμενόμενο να καταλαμβάνουν μεγάλα ποσοστά ως παράγοντες επιρροής

Επιπλέον, η επιλογή του εργαστηρίου που παρακολουθούν στο 47,1% είχε παρθεί βάση της προτροπής της οικογένειας ή βάση των κενών θέσεων που υπήρχαν στις σχολικές δομές.

Όσον αφορά τις επιθυμίες των εφήβων σχετικά με το επαγγελματικό και προσωπικό τους μέλλον, εντοπίσαμε την έντονη επιθυμία τους για επαγγελματική αποκατάσταση και αυτονομία.

Σε σχετική ερώτηση, η συντριπτική πλειοψηφία (88,7%) απάντησε ότι θέλει να βρει δουλειά, επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Ζερβός, 2004; Kåhlin & Haglund, 2009; Donnelly, Hillman, Stancliffe, Knox, Whitaker, & Parmenter, 2010 στο Holwerda κ.α., 2013). Φαίνεται ότι οι νέοι με νοητική αναπηρία στην πλειοψηφία τους επιλέγουν να εργαστούν για την προσωπική τους ικανοποίηση, εφόσον αντιλαμβάνονται την εργασία ως κάτι ευχάριστο και για να αποφύγουν τις δυσάρεστες συνέπειες της απομόνωσης στο σπίτι (Ferrari, Nota και Soresi, 2008).

Το 54,7% του δείγματος δήλωσε ότι προτιμά να ζήσει σε δικό του σπίτι και το 24,5% εξέφρασε την επιθυμία να αποκτήσει δικό του μεταφορικό μέσο (αυτοκίνητο, μηχανάκι). Τα ίδια αποτελέσματα έδειξε έρευνα των Shaw, Cartwright και Craig (2011), όπου αναφέρεται ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία δήλωσαν ότι επιθυμούσαν να ζήσουν μόνοι τους αλλά αναγνώριζαν τις δυσκολίες στην αυτόνομη διαβίωση.

Σε έρευνα τους, οι Luftig και Muthert (2005), αναφέρουν ότι η συντριπτική πλειοψηφία (95%) των εργαζόμενων ατόμων με νοητική αναπηρία που εξετάστηκαν έμεναν ακόμα με τους γονείς τους. Το γεγονός ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην απόκτηση δεξιοτήτων αυτόνομης διαβίωσης συχνά οδηγεί στην αντίληψη ότι δεν μπορούν να αυτονομηθούν. Οι γονείς και οι ειδικοί που ασχολούνται με την εκπαίδευση τους οφείλουν να τους δώσουν τα κατάλληλα εφόδια και την κατάλληλη εκπαίδευση για αυτόνομη διαβίωση και να μην εγκλωβίζονται στην ιδέα της αναπηρίας. Εντύπωση προκάλεσε το εύρημα ότι οι μαθητές με πατέρα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης φαίνεται να επιθυμούν σε μικρότερο ποσοστό να εργαστούν.

Στην ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων σε ερώτηση σχετική με το τι επάγγελμά επιθυμούν να ασκήσουν, βρέθηκε ότι εκτός των εργαστηρίων της σχολής, οι νέοι με νοητική αναπηρία επιλέγουν ρεαλιστικά επαγγέλματα σε ποσοστό 57,1%. Κατά κύριο λόγο, τα επαγγέλματα που αναφέρουν εντάσσονται στις κατηγορίες 'ρεαλιστικού τύπου', 'επιχειρηματικού τύπου' και 'κοινωνικού τύπου'.

Σχετικά με τους λόγους που αποτελούν κριτήρια επιλογής του συγκεκριμένου επαγγέλματος, το 62,3% αναφέρει ότι 'του αρέσει'. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τα αποτελέσματα της έρευνας των Ferrari κ.α. (2008), όπου αναφέρουν ότι η δουλειά γίνεται αντιληπτή, από τα άτομα με νοητική αναπηρία, ως μία δραστηριότητα που κάνει κάποιος γιατί του αρέσει και γιατί αποτελεί μέσο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το αμέσως επόμενο μεγαλύτερο ποσοστό (13,2%) καταλαμβάνει η απάντηση 'είναι εύκολο'. Ο μισθός και η εύκολη αποκατάσταση δε φαίνεται να λαμβάνονται υπόψιν από τους νέους της έρευνας.

Το 73,6% του δείγματος δήλωσε ότι επιθυμεί να εργάζεται με άλλα άτομα επιβεβαιώνοντας πολλές έρευνες που έχουν αναδείξει την ανάγκη των νέων με νοητική αναπηρία για κοινωνική επαφή και για αλληλεπίδραση με άλλα άτομα (Σούλης & Φλωρίδης, 2006; Alborno & Gaad, 2012; Butcher & Wilton, 2008; Ferrari κ.α., 2008).

Σχετικά με το αν λαμβάνονται υπόψιν οι επιθυμίες των εφήβων κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής εκπαίδευσης παρατηρούμε ότι υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό δυσαρεστημένων μαθητών. Το 26,4% του δείγματος απάντησε ότι δε θέλει να ασκήσει ως επάγγελμα αυτό στο οποίο εκπαιδεύεται. Παρεμφερή αποτελέσματα έχει αναφέρει και ο Ζερβός στη ερευνά του.

Επιπλέον το 49,1% του δείγματος δήλωσε ότι η επιλογή του εργαστηρίου δεν ήταν δική του απόφαση. Η κατάσταση αυτή έχει εντοπιστεί 2 δεκαετίες νωρίτερα από τους Δημητρόπουλος, Αρβανίτη-Παπαδοπούλου και Τρανουλίδου (1991), όπου σε ερευνά τους αναφέρουν ότι η επιλογή του εργαστηρίου είναι συνάρτηση των ειδικεύσεων που προσφέρονται στο κέντρο επαγγελματικής εκπαίδευσης, των δυνατοτήτων του παιδιού και των επιθυμιών των γονέων και του ίδιου.

Όσον αφορά το επίπεδο των επαγγελματικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων καθημερινής ζωής των συμμετεχόντων στην έρευνα παρατηρούμε ότι ένα σημαντικό ποσοστό του δείγματος έχει αναπτύξει ικανοποιητικό επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων.

Όταν τους ζητήθηκε να κατονομάσουν επαγγέλματα, το 43,4% μπόρεσε να αναφέρει πάνω από 5 επαγγέλματα. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι η αδυναμία του 56,6% του δείγματος να ονομάσει αρκετά επαγγέλματα, μπορεί να οφείλεται στις γνωστικές αδυναμίες που χαρακτηρίζουν τα παιδιά με νοητική αναπηρία και όχι απαραίτητα σε χαμηλό επίπεδο γνώσεων.

Σε ερώτηση που αφορά τους τρόπους εύρεσης εργασίας η πλειοψηφία των νέων μπόρεσε να αναφέρει τους βασικούς τρόπου αναζήτησης. Η εφημερίδα (67,9%) και η αναζήτηση αγγελιών στο δρόμο (52,8%) πήραν τα υψηλότερα ποσοστά. Οι υπηρεσίες του Ο.Α.Ε.Δ αναφέρθηκαν μόνο από 4 άτομα, τονίζοντας την απουσία της κρατικής στήριξης και οργάνωσης. Το ποσοστό της χρήσης του διαδικτύου ως μέσο αναζήτησης αναμενόταν να είναι υψηλότερο. Η σημασία της εκπαίδευσης των ανάπηρων ατόμων στη χρήση του Internet έχει σημειωθεί από τους Cooney και Hay (2005).

Όταν ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να κατονομάσουν το βασικό προσόν που πρέπει να έχει κάποιος για να βρει δουλειά, το μεγαλύτερο ποσοστό κατέλαβε η απάντηση 'να ξέρει τη δουλειά' (32,1%) και ακολούθησαν οι απαντήσεις 'να είναι φιλικός' (22,6%) και 'να είναι εργατικός' (20,8%). Η εμπειρία, η καλή απόδοση και οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούν χαρακτηριστικά που οι εργοδότες αξιολογούν θετικά (Δημητρόπουλος, 1995; Ζερβός, 2004; Καββαδά, 2012; Carter κ.α., 2012; Vila, Pallisera & Fullana, 2007).

Σε σχετική ερώτηση, η κακή απόδοση εκτιμήθηκε ως καθοριστικός παράγοντας απόλυσης από το 57,7% του δείγματος.

Τέλος, το 66% του δείγματος δήλωσε ότι πιστεύει ότι δεν είναι εύκολο να βρει δουλειά αναφέροντας ως βασικό λόγο την οικονομική κρίση. Καθώς αυξάνει η ηλικία των συμμετεχόντων, οι απόψεις διαφοροποιούνται προς μία θετική στάση απέναντι στην επαγγελματική αποκατάσταση. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία συμμετέχοντες πιστεύουν ότι είναι πιο εύκολο να βρουν δουλειά, ενδεχομένως γιατί αισθάνονται πιο σίγουροι για τον εαυτό τους.

Σχετικά με τις δεξιότητες αυτόνομης διαβίωσης παρατηρούμε ότι το 56,6% του δείγματος δηλώνει ότι κυκλοφορεί αυτόνομα με ΜΜΕ και ότι οι έφηβοι με μητέρες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης φαίνεται να είναι πιο εξαρτημένοι στις μετακινήσεις τους από την οικογένεια τους. Τα ευρήματα της έρευνας συμφωνούν με τα ευρήματα των McGlinchey, McCallion, Burke, Carroll και McCarron, (2013), όπου βρήκαν ότι μεγάλο ποσοστό του δείγματος τους χρειαζόταν βοήθεια στις μετακινήσεις του. Η αυτόνομη μετακίνηση των ατόμων με νοητική αναπηρία είναι ένα θέμα μεγάλης βαρύτητας. Στην έρευνα των Carter κ.α. (2012), η αυτόνομη μετακίνηση συμπεριλαμβάνεται στους θετικούς παράγοντες εύρεσης εργασίας

Το 79,8% απάντησε ότι μπορεί να κάνει ψώνια μόνο του, αν και αρκετοί ανέφεραν δυσκολία στο να υπολογίσουν τα ρέστα ή στο να κάνουν σύνθετες αγορές, ενώ υπάρχει ένα 32,1% που δε γνωρίζει ποιον αριθμό πρέπει να καλέσει για να μιλήσει με την αστυνομία.

Οι απαντήσεις των νέων σε ερώτηση σχετική με τις ασχολίες τους στον ελεύθερο χρόνο τους επιβεβαιώνουν τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία συνήθως εμπλέκονται σε παθητικές δραστηριότητες (Buttimer και Tierney, 2005). Το 37,7% των παιδιών απάντησε ότι στον ελεύθερο χρόνο του ασχολείται μόνο με δραστηριότητες που έχουν χαρακτηριστεί ως παθητικές, μοναχικές και περιορισμένες στο χώρο του σπιτιού (παίζω υπολογιστή, παίζω playstation, βλέπω τηλεόραση, βλέπω έργα, ακούω μουσική, παίζω κιθάρα, χορεύω, ζωγραφίζω, διαβάζω περιοδικά, βιβλία). Εντύπωση προκαλεί το μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων που δήλωσε ότι πηγαίνει βόλτες με τους φίλους ή με την οικογένεια και το ότι κανένα παιδί δεν ανέφερε κάποια δραστηριότητα στα πλαίσια της κοινότητας.

Τέλος, όσο αφορά την επαγγελματική εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα, το 50,9% του δείγματος της παρούσας έρευνας, αν και προέρχεται από ΕΕΕΕΚ, δεν έχει επαγγελματική εμπειρία. Το φύλο φαίνεται να έχει σημασία εφόσον τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη εμπειρία από τα κορίτσια.

Βιβλιογραφία

- Alborno, N., & Gaad, e. (2012). Employment of young adults with disabilities in Dubai—A case study. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 9(2), 103–111.
- Baer, R. M., Flexer, R. W., Beck, S., Amstutz, N., Hoffman, L., Brothers, J. κ.α. (2003). A collaborative followup study on transition service utilization and post-school outcomes. *Career Development for Exceptional Individuals*, 26,7–25.
- Βαρδακαστάνης, Ι., Γούναρη, Ε. Μ., Λογαράς, Δ., Μπαρμπαλιά, Ε., Παναγός, Α., Σκορδίλης, Α., κ.α.(2008). *Σχεδιάζοντας πολιτική σε θέματα αναπηρίας*. ανακτήθηκε Μάιο, 20, 2013 από: http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1050&bitstream=1050_01#page/1/mode/2up
- Brolin, D. E. (1997). Life centered career education.. Στο Ε. Καββαδά. *Προεπαγγελματική εκπαίδευση μαθητών με νοητική καθυστέρηση: Μία εκτίμηση*

- αναγκών. Πανεπιστημίο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό τμήμα Ειδικής Αγωγής. Διδακτορική διατριβή.
- Brown, I., & Brown, R. I. (2009). Choice as an aspect of quality of life for people with intellectual disabilities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 6(1), 11–18.
- Butcher, S., & Wilton, R. (2008). Stuck in transition? Exploring the spaces of employment training for youth with intellectual disability. *Geoforum* 39, 1079–1092.
- Carter, E. W., Austin, D., & Trainor, A. A. (2012). Predictors of postschool employment outcomes for young adults with severe disabilities. *Journal of Disability Policy Studies*, 23(1), 50–63.
- Cooney, C., & Hay, I. (2005). Internet-based literacy development for middle school students with reading difficulties. *Literacy Learning: The Middle Years*, 13, 36–44.
- Δελλασουδάς, Λ. (1992). *Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση*. Αθήνα: του ίδιου
- Δημητρόπουλος, Α., Αρβανίτη-Παπαδοπούλου, Τ., & Τρανουλίδου, Χ. (1991). Κριτήρια επιλογής επαγγελματικών ειδικεύσεων για άτομα με νοητική καθυστέρηση. Στο Α. Δημητρόπουλος. (1995). *Η επαγγελματική εκπαίδευση των νοητικώς καθυστερημένων στην Ελλάδα*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας. Διδακτορική διατριβή
- Donnelly, M., Hillman, A., Stancliffe, R. J., Knox, M., Whitaker, L., & Parmenter, T. R. (2010). The role of informal networks in providing effective work opportunities for people with an intellectual disability. Στο A. Holwerda, J. W. Groothoff, M. R. de Boer, J. J. van der Klink, & S. Brouwer. *Work-ability assessment in young adults with disabilities applying for disability benefits*. *Disability and Rehabilitation*. 35(6), 498-505.
- Ferrari, L, Nota, L, & Soresi, S. (2008). Conceptions of Work in Italian Adults With Intellectual Disability. *Journal of Career Development*, 34(4), 438-464.
- Field, S., Sarver, M. D., & Shaw, S. F. (2003). Self-determination: A key to success in postsecondary education for students with learning disabilities. *Remedial and Special Education*, 24, 339-349.
- Foley, K. R., Dyke, P., Girdler, S., Bourke, J., & Leonard, H. (2012). Young adults with intellectual disability transitioning from school to post-school: A literature review framed within the ICF. *Disability and Rehabilitation*, 34(20), 1747–1764.
- Ζερβός, Γ. (2004). *Ο επαγγελματικός Προσανατολισμός και η επαγγελματική κατάρτιση των αμεα στην Ελλάδα*. Πανεπιστήμιο Πατρών. Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης. Διδακτορική διατριβή.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (επιμ.) (2009). *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις* (τόμος Β'). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Harvey, M. W. (2002). Comparison of postsecondary transitional outcomes between student with and without disabilities by secondary vocational education. *Career Development for Exceptional Individuals*, 24, 99–122.
- Holwerda, A., Groothoff, J. W., de Boer, M.R., van der Klink, J. J. & Brouwer, S. (2013). Work-ability assessment in young adults with disabilities applying for disability benefits. *Disability and Rehabilitation*. 35(6), 498-505.
- Καββαδά, Ε. (2012). *Προεπαγγελματική εκπαίδευση μαθητών με νοητική καθυστέρηση: Μία εκτίμηση αναγκών*. Πανεπιστημίο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό τμήμα Ειδικής Αγωγής. Διδακτορική διατριβή.

- Kahlin, I., & Haglund, L. (2009). Psychosocial strengths and challenges related to work among persons with intellectual disabilities. *Occupational Therapy in Mental Health, 25*(2), 151-163.
- Κακούρος, Ε., & Μανιαδάκη, Κ. (2002). *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων. Αναπτυξιακή προσέγγιση*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Καρτασίδου, Λ. (2009). Η συμβολή του αυτοπροσδιορισμού στην εκπαίδευση και συνεκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Στο Πρακτικά Συνεδρίου της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων «Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι Προκλήσεις της Εποχής μας» (σς. 1243-1252). Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωάννινων.
- Kirsh, B., Stergiou-Kita, M., Gewurtz, R., Dawson, D., Krupa, T., Lysaght, R., et al. (2009). From margins to mainstream: What do we know about work integration for persons with brain injury, mental illness and intellectual disability? *Work, 32*(4), 391-405.
- Landmark, L. J., Ju, S., & Zhang, D. (2010). Substantiated best practices in transition: Fifteen plus years later. *Career Development for Exceptional Individuals, 33*(3) 165-176.
- Luftig, R. L., & Muthert, D. (2005). Patterns of employment and independent living of adult graduates with learning disabilities and mental retardation of an inclusionary high school vocational program. *Research in Developmental Disabilities, 26*, 317-325.
- McGlinchey, E., McCallion, P., Burke, E., Carroll, R., & McCarron, M. (2013). Exploring the issue of employment for adults with an intellectual disability in Ireland. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. In Press.
- McLean, J. (2003). Employees with long-term illness or disabilities in the UK social service workforce. *Disability & Society 18*, 51-70.
- Nosek, M. A., Hughes, R. B., Swedlund, N., Taylor, H. B., & Swank, P. (2003). Self-esteem and women with disability. *Social Science and Medicine 56*, 1737-1747.
- Nota, L., Ginevra, M. C., & Carrieri, L. (2010). Career interests and self-efficacy beliefs among young adults with an intellectual disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 7*(4), 250-260.
- Παπάνης, Ε., & Τσάπαλα, Φ. (2009). *Ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές για τα άτομα με αναπηρία*. Ελληνική Κοινωνική Έρευνα. Ανακτήθηκε Ιούνιο 2, 2013 από: http://epapanis.blogspot.gr/2009/06/blog-post_18.html
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (1991). Πρότυπο πρόγραμμα επαγγελματικής εκπαίδευσης εφήβων με νοητική καθυστέρηση. *Λόγος και Πράξη, 44*, 18-28.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2001). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες (τόμος Β΄) - Νοητική υστέρηση: Ψυχολογική, κοινωνιολογική και παιδαγωγική προσέγγιση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2003). Απο τη ζωή του σχολείου στην ενηλικίωση και στην παραγωγική διαδικασία. Κριτήρια ομαλής μετάβασης για ΑμεΑ. *Επιστημη και Παιδαγωγία, 4*, 9-26.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: της ίδιας.
- Vila, M., Pallisera, M., & Fullana, J. (2007). Work integration of people with disabilities in the regular labour market: What can we do to improve these processes? *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 32*(1), 10-18.
- Wehmeyer, M. L., & Palmer, S. B. (2003). Adult outcomes for students with cognitive disabilities three years after high school: The impact of self-

- determination. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38, 131–144.
- Wehmeyer, M. L. & Schwartz, M. (1997). Self-determination and positive adult outcomes: A follow-up study of youth with mental retardation or learning disabilities. Στο M. L. Wehmeyer, W. Parent, J. Lattimore, S. Obremski, D. Poston & H. Rousso. *Promoting self-determination and self-directed employment planning for young women with disabilities*. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 8(3-4), 117-131.
- Williams-Diehm, K., Wehmeyer, M. L., Palmer, S., Soukup, J. H., & Garner, N. (2008). Self-determination and student involvement in transition planning: A multi-variate analysis. *Journal on Developmental Disabilities*, 14, 25–36.